

Русенската общественост и Съединението

Любомир Златев

The Sociality of Russe and the Union of Bulgaria: In the present statement is highlighted the role of the public of Rousse in one of the most important event in Bulgarian new history – the Union of The Principality Bulgaria with East Rumeli.

Key words: Union, unification chares, public.

ВЪВЕДЕНИЕ

В много публикации, особено в последните години, се изтъква ролята на Русе в политическия и икономическия живот на Нова България в първите години след Освобождението. Но и до сега конкретно приносът на русенци в съединисткото движение не е достатъчно осветлен. Могат да се посочат само отделни публикации, които отчасти или косвено засягат този въпрос [8, 11]. Целта на настоящата статия, предвид ограничения обем, е да очертае в най-общи линии приносът на Русе и русенци в Съединистката акция през 1885 г. и борбата им за нейната защита.

ИЗЛОЖЕНИЕ

В първите свободни години Русе е най-големият градски и стопански център на Княжество България. Но активната деятелност на русенци по това време има не толкова стопанска, колкото обществено-политическа насоченост. Непосредствено след Освободителната война тук се установяват на постоянно местожителство много от най-видните бивши революционни дейци като Любен Каравелов, Захари Стоянов, Христо Иванов-Големия, Панайот Хитов и др. [2, л. 18 и сл.] Естествено те посрещат с голямо възмущение разпокъсването на България от Берлински конгрес. Така например големият български партиот П. Хитов понася изключително тежко несправедливите клаузи на Берлинския договор. Леонтович бивш военен служител в България, на 20 септември 1878 г. го утешава от Русия: "Не се тревожете, многоуважаеми Панайот Иванович, относително лошото уреждане на България след Берлинския договор. Ще се изживее мъката, пише той, и аз съм дълбоко убеден, че България ще има пределите на Сан-Стефанския договор" [8, с. 81].

В дневника си под дата 19 септември 1878 г. Никола Обретенов отбелязва, че местните младежи се готвели да създадат клуб с тайна цел, т.е. комитет "Единство". След избора на комитетско настоятелство, той и Захари Стоянов веднага заявяват готовността си да заминат като апостоли в Македония. Но поради липса на средства и вътрешни разногласия сред комитетските дейци, мисията им се проваля [11, с. 47-48]. Д. Дойнов отбелязва, че вътрешните разногласия в русенския комитет "Единство" се явяват по същество продължение на борбата между "млади" и "стари", между консерватори и революционери от предосвобожденската епоха, но в нова обстановка, налагаща нови политически и национални задачи [10, с. 127].

На 1 ноември 1880 г. в Русе започва да се печата в. "Македонец", издаван от Никола Живков. Това е първият вестник в страната, който след Освобождението се занимава специално с Македонския въпрос. В него се публикуват сведения за положението в Македония и се отправят призови за оказване помощ на поробените сънародници [14, с. 39].

В средата на 1880 г. в Русе се създава Българо-македонска лига начело с В. Диамандиев, член на апелативния съд в града. Декларираната цел на Лигата е да подкрепи исканията на българите в Македония за реформи в областта в духа на чл. 23 от Берлинския договор. В специален мемоар до Европейската комисия в Цариград и до Берлинската конференция, свикана във връзка с гръцко-турския

конфликт, се настоява да се подобри положението на македонските българи "и да се даде самоуправление на бедната Македония в размер на органическият устав на братята ни в Източна Румелия" [14, с. 40].

През есента на 1880 г. местният в. "Славянин" публикува апел на Българо-македонската лига, в който се казва: "В името на нашите македонски братя страдащи днес под страшния ярем на азиатското иго... приемоте колкото е възможно по-скоро деятелно участие в събиране на разни пожертвувания: било в пари, било в дрехи, храна, оръжие..., като учредите във всяко село и град в Княжеството и Източна Румелия клон от управлението на Централната Българо-македонска лига" [6, №19, 18 октомври 1880].

Политическата обстановка в Княжество България и в Русе се променя значително след държавния преврат на Александър Батенберг от 27 април 1881 г. и суспендирането на Търновската конституция. Изглежда, че през краткия си престой в Русе в края на юни Драган Цанков се уговаря със своите местни привърженици, след закриването на Второто велико народно събрание да се съберат пак тук с останалите членове на Централното либерално бюро, за да обсъдят една обща линия на поведение на партията в новите политически условия. На 2 юли в дома на русенския кмет Симеон Златев се провежда тайно събрание, на което присъстват Др. Цанков, П. Р. Славейков, Ст. Стамболов, представители на русенския либерален кръг и няколко офицери. Събранието председателства Др. Цанков. Станалите разисквания се обединяват около две взаимно изключващи се виждания за противодействие на княжеските пълномощия [12, с. 153; 13, с. 183; 18, с. 94].

Повечето от военните предлагат чрез въоръжено въстание срещу режима да се възстанови напълно действието на Търновската конституция в управлението на страната. Склонен да се присъедини към това предложение е и Др. Цанков. Целесъобразността на въоръжената акция се мотивира с една евентуална подкрепа от страна на Източна Румелия, както и с възможността народното опълчение от Княжеството да се повдигне лесно на бунт предвид на силните антиконсерваторски настроения сред него. В предложението се съдържа и още една примамлива надежда, която е твърде илюзорна в този момент. Според военните, при успешен развой на въстанието може да се обяви съединението на Северна и Южна България. Ако княз Александър Батенберг не се откаже от пълномощията или не приеме съединението, ще бъде свален от престола и на негово място ще бъде поставен Александър Богориди [13, с. 184].

Разпалените разисквания на тези набързо скроени планове, които тласкат страната към кървава междуособица охлажда Ст. Стамболов. Той изтъква трагичните последици от една гражданска война и обръща внимание върху политическия отзвук, който ще даде дори най-малък опит за въоръжена съпротива срещу княжеското управление. При евентуален такъв случай Стамболов е уверен, че за консерваторите няма да бъде трудно да обвине бунтовниците в държавна измяна и със съответния указ да обявят Либералната партия извън закона. Неговото становище по въпроса съдържа политическа мъдрост и точно премерена оценка на създалото се деликатно равновесие на интересите в княжеско-консервативния лагер. Затова вместо бунт, той предлага мирна агитация сред населението срещу пълномощията. Както подчертава присъстващият на това събрание Д. Маринов: "Туй мнение на Стамболова бе прието и дето страната не се хвърли в междуособие – има да се благодари единствен нему" [13, с. 184].

След възстановяването на конституционния режим, движението за съединение отново се засилва. В края на декември 1884 г. в Русе се създава Българо-македонско благотворително дружество с председател Хр. Иванов-Големия. Дружеството оказва съдействие на Никола Живков да поднови издаването на в. "Македонец", който започва отново да излиза на 23 февруари 1885 г. [14, с. 47].

На 16 март с.г. военният прокурор в Русе капитан Коста Паница създава тук таен съединистки комитет "Искра", в който са привлечени Филип Тотю, Никола Живков и няколко офицери от местния гарнизон. Както Пловдивският комитет начело със Захари Стоянов и Софийският начело с Димитър Ризов, така и Русенският също се нарича централен и трябвало да изпълнява координиращи функции за Северна България при подготовката на Съединението. Печатен орган на ТЦРК "Искра" в Русе става в. "Македонец". Председателят на комитета капитан Паница развива доста активна дейност. Той създава подразделения на русенската "Искра" във Варна начело с Георги Живков, в Лом и в други севернобългарски градове [10, с. 29].

В началото на лятото на 1885 г. политически активното гражданство в града засилва агитацията за една бъдеща съединистка акция. По предложение на Русенското опълченско дружество се подема инициативата да се пренесат костите на големия български революционер Г. С. Раковски от Букурещ на родна земя [2, л. 56]. За целта се създава специална комисия от военното министерство, която да организира тържествения ритуал. На 30 май от Русе капитан К. Паница, като член на комисията изпраща голяма дописка до официоза в. "Търновска конституция", в която подробно описва всички детайли на предвиждания сценарий по пренасянето на костите на Раковски от Букурещ до София [7, №142, 7 юни 1885]. На 2 юни с голяма тържественост и патриотично въодушевление русенци посрещат шествието с ковчега на Раковски. В съборната църква "Св. Троица" се състои голямо поклонение пред тленните останки на великия българин. По-изтъкнатите русенски общественици произнасят възторжени речи за подвига на българските националреволюционери като изтъкват, че техния идеал за свободното отечество ще се осъществи напълно едва след бъдещото държавно обединение на целокупния български народ [6, №128, 4 юни 1885]. На 7 юни церемониалното шествие с костите на Раковски пристига в столицата [7, №142, 7 юни 1885].

Но и това общобългарско патриотично дело не минава без инцидент. Заедно с костите на големия революционер в България са пренесени и откраднатите от Ф. Тотю ценни книжа от касата на един букурещки богаташ българин. Главен организатор на "афера с купоните" е капитан Паница, който твърдял, че тези ценни книжа са подарени от спомоществувател на Македонския комитет в Русе. В действителност, средствата от "купоните" трябвали на Паница за въоръжаване на чети в Македония, а по това време Каравеловото правителство иска да запази дори отношения с Турция и не се отнася благосклонно към македонските дейци в княжеството. В спомените си С. Радев твърди, че обирът в Букурещ наистина е извършен от Ф. Тотю и румънският касоразбивач Жоржеско. Освен ценните книжа в касата имало и доста брилянти. Понеже цялата румънска полиция била вдигната на крак след обира, организаторите му се възползвали от пренасянето на костите на Раковски в България. Разпространява се и мълвата, че самата инициатива за това пренасяне е предварително планирана за прикритие на замисления обир. Разнищването на този случай започва, когато двама български офицери са заловени във Виена да осребряват крадените акции [15, 495-496].

Междувременно капитан Паница излиза в дългосрочен отпуск и заминава за Пловдив. Там пристига също Д. Ризов от София и фактически се извършва сливане на трите централни съединистки комитета [10, с. 330]. На 3 август в. "Македонец" в Русе излиза със статията "Къде да се воюва по-първо?", която има много важно значение за правилната ориентация на българската общественост към целевото поетапно решаване на националния въпрос. В статията се подчертава, че преди всичко на дневен ред предстои обединението на Княжеството с Източна Румелия. След неговото осъществяване и закрепване трябва да се насочат усилията за присъединяването на Македония към общобългарското отечество [10, с. 331].

В края на август на посещение в Русе пристига княз Александър I. Тук той посреща секретаря на Министерството на външните работи на Румъния Белдемано, с когото води продължителен разговор за пограничния инцидент между двете страни при Араб Табия край Силистра. Пограничния въпрос между България и Румъния възниква през юли 1885 г., когато румънски войски части завземат една територия около Силистра от 100-200 декара под названието Араб Табия и Иланли Табия. Първата местност е спорна, а втората безспорно българска. Енергичните протести на българското външно министерство принуждават румънците да се оттеглят от Иланли Табия, но в Араб Табия остават 40-50 техни войници [7, №165, 28 август 1885; 17, с. 114-117]. След тази среща, държавният глава заминава за военните маневри край Шумен.

Веста за обявяването на Съединението изненадва русенската общественост. Сутринта на 7 септември импровизирано шествие с възгласи: "Да живее Съединението! Да живее България! Да живее Каравелов!" се отправя към дома на съпругата на премиера Екатерина Каравелова, която в този момент се намира в града [16, с. 156]. След обед на централния площад се организира официален тържествен митинг. В този съдбоносен час за отечеството, като че ли политическите различия сред русенци изчезват. На митинга речи произнасят общественици с различна политическа ориентация и единодушно заявяват подкрепата си за общонародното дело. С приетата резолюция се призовават княза и правителството да положат всички усилия за укрепване на провъзгласеното Съединение, защото в противен случай върху тях ще падне историческата отговорност за неговия неуспех. След митинга гражданското множество отива пред руското консулство да предаде горещите си молби към царя за подкрепа на българското национално обединение [6, №14, 10 септември 1885].

Същия ден, на 7 септември преди обед от Варна на път за Търново князът пристига на русенската гара посрещнат от Е. Каравелова и митрополит Григорий. По спомените на съпругата на премиера той бил смутен и нервен, а тълпата посрещачи общо взето мълчалива. Александър I най-много се вълнувал от отношението на руския консул в града Борис Шатохин към съединистката акция. Консултът се отнася положително към нея, но и той още не бил напълно наясно с позицията на Петербург. В спомените на Екатерина Каравелова обаче се твърди, че князът бил посрещнат в Русе на 8 септември [16, с. 157]. Но явно тя допуска грешка, защото както е известно князът още на 7 септември пристига в Търново. Освен това същия ден на 7 септември Б. Шатохин е известен с шифрована телеграма от Азиатския департамент за руската позиция на неодобрение към Съединението [5, с. 131].

Негативното отношение на руското правителство към обединителното дело на българите обаче разпалва политическите противоречия в страната. Няколко дни след съединистката акция и в Русе не закъсняват да се проявят разногласия на тази основа. Правителствените привърженици обвиняват симпатизантите на Др. Цанков, че още в деня на Съединението са телеграфирали на своите партийни водачи в столицата, като ги съветвали да не се обявяват против него [6, №15, 12 септември 1885]. Честите посещения на Тома Кърджиев в руското консулство правят подозрителни политическите му противници. Започва да се говори сред гражданството, че той щял да бъде арестуван заради безрезервната си поддръжка на руската политика в България [6, №21, 26 септември 1885]. В спомените си Е. Каравелова твърди, че сред всенародното веселие в Русе по повод на Съединението е имало само "едно мрачно лице" на Т. Кърджиев, върл цанковист" [16, с. 157].

В същото време Н. Живков от страниците на в. "Македонец" призовава да се обединят всички здрави национални сили за подкрепа на българското държавно единство [8, с. 80]. Освен с печатни призови, той се заема и с организирането на

чети от Русе и Варна за Македония [9, с. 73]. Т. Кърджиев независимо от русофилските си убеждения, като председател на окръжната постоянна комисия, много енергично успява да събере определените реквизиции от Русенско за нуждите на войската, съсредоточена на турската граница [3].

На 26 септември русенският депутат от Либералната партия Муамеледжи Емин свиква голямо събрание на мюсюлманското население в града. Събранието приема специално прошение до султана, за което иска разрешение от правителството да го изпрати по свой представител в Цариград. В него се подчертава, че животът и правата на мюсюлманското население в България са надеждно защитени от законите и правителството полага максимални грижи за материалното замогане на народа. В края на това дълго послание се отправя молба до султана да "остави Източна Румелия под България", защото мюсюлманите в цялата страна са убедени, че и занапред ще живеят спокойно в пределите на обединената българска държава [7, №173, 5 октомври 1885].

В Русе започват да пристигат български офицери от Русия. Стичат се призованите опълченски набори от окръга [6, 14 септември 1885]. Македонското благотворително дружество и Опълченското дружество в града, в края на септември съставят комитет за записване на доброволци за войската. Той организира и екипира няколко бойни чети [6, №20, 24 септември 1885]. В началото на октомври 1885 г. този комитет прераства в околийски. Околийски доброволчески комитети се създават във всички градове и по-големи села на окръга. Конните стражари в Русе сформират кавалерийски отряд в помощ на армията [6, №28, 12 октомври 1885].

Обявяването на Сръбско-българската война на 2 ноември 1885 г. предизвиква нов изблик на патриотичен ентузиазъм у русенци. Продължава формирането на доброволчески части, разгръща се акция за събиране на материални помощи за войниците, в града се откриват няколко болници за ранените [1, л. 28-29; 6, №45, 23 ноември, №52, 12 декември, №57, 24 декември 1885].

На фона на общонационалния патриотичен подем група млади адвокати от русенския апелативен съд, в това число Теодор Теодоров и Георги Губиделников, проявяват малодушие и за да се спасят от мобилизацията временно емигрират в Румъния [1, л. 223; 4, с. 68]. Този епизод от живота на двамата видни политици, които в следващите години ще заемат високи обществени и държавни постове, винаги ще им бъде припомнян от техните противници и зложелатели [9, с. 123].

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Стопанските затруднения и дадените жертви в Сръбско-българската война не са в състояние да разколебаят оптимизмът на русенското гражданство в силата на националното единство. Русенци посрещат Съединена България обединени около националната идея, но разединени политически. Филството и фобството надвисват над тях.

БЕЛЕЖКИ

- [1] ТА-Русе, ф. 4К, оп. 1, а.е. 1.
- [2] Териториален архив (ТА) – Русе, ф. 59, оп. 1, а.е. 185.
- [3] Исторически музей (ИМ) – Русе, Инв. №3416-3417 (К).
- [4] Вторий конгрес на Либералната партия. С., 1898.
- [5] Документи из секретните архиви на руското правителство. Политиката на Русия към България от Освобождението до сега. С., 1893.
- [6] в. Славянин, Русе.
- [7] в. Търновска конституция.
- [8] Бърчева, М. Мястото на Русе в борбата за съединение. – Захари Стоянов и Съединението. Сб. доклади и научни съобщения. Русе, 1986.

- [9] Генадиев, Н. Мемоари. т. 1. С., 1985, с. 73.
- [10] Дойнов, Д. Комитетите "Единство". Ролята и приносът им за Съединението 1885 г. С., 1986.
- [11] Дюлгерова, В. За живота на Захари Стоянов в Русе (Из Дневника на Никола Обретенов – 1878, 1879 г.). – Захари Стоянов и Съединението. Сб. доклади и научни съобщения. Русе, 1986.
- [12] Маринов, Д. Спомени из моя живот или моята биография. С., 1992.
- [13] Маринов, Д. Стефан Стамболов и Новейшата ни история. ч. 1. С., 1992.
- [14] Пандев, К. Националноосвободителното движение в Македония и Одринско 1878-1903 г. С., 1979.
- [15] Радев, С. Строителите на съвременна България. т. 2. С., 1973.
- [16] Спомените на Екатерина Каравелова. Съставители: Филипова, В., Е. Кунчева. С., 1984.
- [17] Стателова, Е. Дипломатията на Княжество България 1879-1886. С., 1979.
- [18] Стоянов, И. Либералната партия в Княжество България 1879-1886. С., 1989.

За контакти:

Доц. д-р Любомир Златев, Катедра "Педагогика, психология и история", Русенски университет "Ангел Кънчев", тел. 082 507 637, GSM 0886 418 210, e-mail: lubomir_zlatev@mail.bg

Докладът е рецензиран.